

Süleymânnâme'de Eski Türk Destanlarına Ait Unsurlar, Dil-Üslûp ve Motifler

Yard. Doç. Dr. Hamdi GÜLEÇ*

Özet: Süleymânnâme, konu itibariyle Hz. Süleymân devrinin menkıbelerine dayanmaktadır. Süleymânnâme, Hz. Süleyman'ın mücadeleleri ve savaşlarını anlatan bir eserdir. Eserde Hz. Süleyman ile Turan Hakanı Alp Er Tunga'nın savaşlarına büyük bir yer verilmiştir. Firdevsî-i Rumî, eserinde dini inançları daha ağır bastığı için, savaşların sonunda, Hz. Süleyman'ı galip göstermiştir. Süleymânnâme'de, Firdevsî-i Rumî'nin Türk kimliğiyle gurur duyan ifadelerine de rastlanılmaktadır. Eserin manzum bölümlerinde dil ağır, nesirde ise daha sade bir dil kullanılmıştır. Manzum bölümleri nesir bölümlerinin bir tekrarı gibidir. Eserin 42. cildinde bir metin incelemesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Süleymânnâme, Firdevsî-i Rumî (Uzun Firdevsî), Hz. Süleyman, Alp Er Tunga (Efrâsiyâb), Destan, Dil-Üslûp, Savaşlar.

Süleymânnâme, konu itibariyle Hz. Süleymân devrinin menkıbelerine dayanmaktadır. Süleymânnâme'nin yazarı Firdevsî, bu menkıbelerini naklederken devrin felsefe, hendese, nücûm ve tıp gibi bilgilerine ait malûmatı eserine serpiştirmiş, bundan dolayı eser ansiklopedik bir mahiyet kazanmıştır.

Firdevsî-i Rumî yahut Firdevsî-i Tavîl (= Uzun Firdevsî), XV. asrın son yarısında, bilhassa II. Bayezid adına yazdığı Süleymânnâme adlı eseri ile tanınmış, Osmanlı muharrir ve şairidir. (İslam Ans. 1964: 649) "II. Bayezid zamanında İstanbul'a gelmiş. Kanuni Sultan Süleymân zamanında İranlı şair Firdevsî'yi takliden Şehnâme gibi bir Süleymânnâme yazmıştır. Uzun Firdevsî'nin bu eserinin büyük bir kısmı beğenilmeyerek yakılmıştır." (Türk Ansk. 1968: 349)

Firdevsî, gençlik yıllarında "Süleymânnâme" yazılmasıyla ilgili yarışmalara katılarak büyük bir ün kazanmıştır. O, halk arasında yaşayan kıssa ve menkıbeleri, İran ve Türk mitolojisinden alınan unsurlarla zenginleştirmiş ve klâsik edebiyatımızda İslâmiyet öncesi Türk destanlarına yer vermiş bir destan şairidir.

Firdevsî'nin Süleymânnâmesi eski Türk kültürü ile İslâmi kültürün bir sentezidir. Firdevsî'nin doğum tarihi kaynaklarda 1453 olarak gösterilmiştir. Ölüm

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ÇANAKKALE
gulec_61@hotmail.com

tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kaynaklar doğum tarihinin 1453 olduğu hususunda ittifak etmişlerdir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1977: 121–122).

Fırdevsî'nin hayatı Edincik, Bursa, Manisa, Balıkesir ve İstanbul'da geçmiştir. Balıkesir'de uzun süre kalmış Da'avatnâme ve Firasetnâme adlı eserlerini burada yazmıştır. Oldukça geniş ansiklopedik malumat sahibi olan Fırdevsî'nin, gayretli bir müellif olduğu ve gerek Süleymânnâme'den evvel, gerek sonra muhtelif mevzularda manzum ve mensur eserler yazdığı bilinmektedir. Balıkesir'den başka, bir süre ve büyük bir ihtimalle Şehzade Korkud'un Manisa'daki sarayında yaşadığı anlaşılmaktadır.

Fırdevsî'nin telif ve tercüme kırtan fazla eseri vardır. Ancak bunlardan bir kısmı bilinmektedir. Osmanlı Müellifleri'nde bu eserlerden sadece on dördü hakkında bilgiler verilmektedir (Tahir 1972: 106).

Fırdevsî'nin en tanınmış eseri kendi ifadesiyle Süleymânnâme-i Kebir'dir. Fırdevsî'ye Uzun lakabını kazandıran bu eseri, yazarın Kıssanâme-i Süleymân Aleyhisselem adlı düz yazı başka bir eserinden ayırt edebilmek için bu adla anılır.

Fırdevsî, Süleymânnâme'yi manzum ve mensur karışık olarak yazmıştır. Eserde büyük yer tutan manzum bölümlerin sanat değeri azdır. Manzum parçalar, mensur kısmın bir tekrarı veya özeti halindedir.

Yarıdan fazlasını teşkil eden nesir bölümlerinin dikkate değer tarafı, bu nesrin çok sade halk söyleyişine yakın olması ve Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Türkçe'yi hatırlatan bir lisanla yazılmış olmasıdır. Dede Korkut'tan ayrılan yönü daha fazla Arapça, Farsça menşeli kelimelerin kullanılması ve özel isimlerin çok olmasıdır.

Süleymânnâme, devrinin sade nesir özelliği taşıyan eserler arasına girmesi bakımından değer taşır. Eserin asıl önemi, Türkçe yönünden son derece zengin malzeme ihtiva etmesidir. Fırdevsî'nin özellikle Süleymânnâme'de yer verdiği konular şöyle özetlenebilir: Doğu mitolojisi, Peygamber kıssaları, din, tasavvuf, geometri, nücüm, satranç taktikleri...vb.

Yazarın bu bilgilerle birlikte tarih ve mitolojiye olan derin ilgisini bütün kaynaklar bildirmektedir. Söylentiye göre Fırdevsî, en az 330, en çok 380 ciltlik bu hacimli eserini Sultan II. Bayezid'e sununca padişah, bu kadar büyük bir eserden, bu kadar laf kalabalığından sıkılmış; kendisi ya da görevlendirdikleri içinde 80 cildini seçerek geriye kalanlarını da yaktırmıştır. Fırdevsî de bu işlemde duyduğu kırgınlıkla mahlasını taşıdığı Fırdevsî'yi taklitle padişahı hicvetmiş, ondan sonra da Osmanlı topraklarında barınmayacağını düşünerek bir söylentide İran'a ötekinde Horasan'a kaçarak orada ölmüştür (Parmaksızoğlu 1980: 14).

Fakat bugün 81. cildin el altında bulunması Hayat u Memât önsözünde 82. cildi tamamladığını belirtmesine, 81. cilde de Yavuz Sultan Selim'e dua ve sena ile başladığına göre; yazarın Sultan II. Bayezid'in hal ve ölümünden sonra Türkiye'de hatta İstanbul'da bulunduğu belli olmaktadır.

Firdevsî, eserini yazarken onu istinsah ettirmek için padişahın emriyle kâtipler getirmiş, fırsat düştükçe geniş ölçüde kendisini övmüştür. Süleymânnâme, dinî-tarihî-destanî bir eserdir. Eser şark ilimlerinin, şark tarihi ve mitolojisinin bir ansiklopedisi durumundadır. Vasfi Mahir Kocatürk (1970: 296), Firdevsî ve Süleymânnâme hakkında şöyle demektedir:

“O, bütün Osmanlı edebiyatında ve hatta slâmi Türk edebiyatında eski Türk destanlarına yer veren ilk büyük air, tasvirini Divanü Lügatî'teki Türk'teki manzumelerde gördü ümüz büyük Türk kahraman ve hakan Alp Er Tunga'yı ‘Efrâsiyâb- Türk’ ad altında anlatan; Türk adını ve eref içinde tekrarlayan biricik büyük Türk sanatkâr dır. Süleymânnâme'de Turan ve Efrâsiyâb muhtelif münasebetlerle büyük bir yer alıyor. Toprak, ateş, suya, kurda, kuş, hüküm eden Süleymân peygamberin eserin esas kahramanının sonsuz hatimelerine eserinde en anlamlı kahraman Efrâsiyâb- Türk'tür.”

Süleymânnâme ile ilgili olarak günümüze kadar bazı önemli çalışmalar yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde iki ayrı doktora tezi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan ilki Ata Çatıkkaş'a ait bir dil araştırmasıdır. Süleymânnâme'nin 72. cildinin gramer ve sentaks incelemesi yapılmıştır. (Çatıkkaş 1978)

İkinci çalışma da Süleymânnâme'nin dili üzerinedir. Asuman Akay, Süleymânnâme'nin 44. cildinin metin ve fiilleri üzerine bir inceleme yapmıştır. (Akay 1990)

İsmet Parmaksızoğlu da Firdevsî'nin Kutb-nâme isimli eserini Türkçe harflerle bastırmıştır. (1980)

Araştırmamızda Süleymânnâme'nin 42. cildiyle ilgili ilk defa bir metin tahlili ve incelemesi yapılmıştır. Metin incelemesi ile ilgili birinci bölümde zaman ve mekân, ikinci bölümde insan-toplum ve din, üçüncü bölümde motifler, sanat ve üslûp bakımından incelenmesi ve Türk harfleriyle metin bölümünden oluşmaktadır. Araştırmamızın ağırlık noktasını metin incelemesi teşkil etmektedir. Bu konuda tarafımızdan Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi hazırlanmıştır. (Güleç 1994)

Firdevsî, çalışmamıza esas aldığımız Süleymânnâme'nin 42. cildinin, “Efrâsiyâb-ı Türk ile Hz. Süleymân'ın cengi” bölümünde eski Türk destanlarına yer vererek, efsaneleşen kişiliği ile büyük Türk hakanı “Efrâsiyâb-ı Türk” diye anılan Alp Er Tunga'nın Süleymân peygamber karşısındaki mücadelesi-

adı ve hatırası milattan sonraki yerli ve yabancı birçok kaynaklara konu teşkil etmiştir.

Alp Er Tunga adlı kahramanın şahsiyeti etrafında gelişen destanın kendisine Türkler arasında rastlanılmamaktadır. Karşılığını İran destanı olan Şehnâme'de görüyoruz. Ancak Şehnâme'de şahısların isimleri değiştirilmiştir. Alp Er Tunga, Efrâsiyâb olmuştur. Divanü Lügati't Türk ve Kutadgu Bilig'de her iki ismin aynı kahramana ait olduğu kaydedilmiştir.

İranlıların milli destanı olan Şehnâme'yi yazan Fırdevsî gibi Türk Fırdevsî (=Uzun) Süleymânnâme adlı eserini Türklerin milli destanını yazma gayretinin bir sonucu olarak kaleme almış olabilir.

Efsaneleşen şahsiyetleriyle Efrâsiyâb-ı Türk ile Oğuz Kağan arasında bir ilgi kurulabilir. Son olarak Oğuz Destanı'nı inceleyen Zeki Velidi Togan; Efrâsiyâb adıyla anılan Alp Er Tunga fetihlerinin, Oğuz Kağan Destanı'nın temelini ve ilk tabakasını teşkil ettiği kanaatine varmıştır. Destandaki Oğuz Kağan, Alp Er Tunga'nın şahsiyetinden izler taşımaktadır. Hem Oğuz Kağan hem de Alp Er Tunga Kafkasları kuzeyden güneye geçerek Anadolu, Suriye ve Mısır'ı fethetmişlerdir. Yine Zeki Velidi Togan (1982: 152), Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın Efrâsiyâb idaresinde bir kumandan olduğunu ve çocuklarıyla birlikte daha sonra bütün Oğuz kabilelerine hakim olduğu belirtilmektedir.

Süleymânnâme'nin 42. cildinin Hz. Süleymân ve Efrâsiyâb cengiyle ilgili bölümde mücadele Beni İsrail kavminin başında bulunan Hz. Süleymân'la, Turan kavminin başında bulunan Efrâsiyâb-ı Türk arasında geçmektedir.

"...ez-in canib beni srail kavminun on iki s pt nun cerisi on iki bölük olup, cem'an alt yüz bin dahi be bin be yüz k rk dört er olup gelüb irdiler. Gördüler ki Karadeniz gibi bir deryâ-y ummân Efasiyâb le geri çevre olup ku atm . Süleymân serverleri an göricek taaccüb idub eyitdiler: "Ya sad k peygamber, dü man ne acep sa'b yirde turur kim, çevresin deryây ummân ku atm ." Sad k peygamber eyitdi: "birkaç nuz bu deryây dola s n görün dü man bunun niresinden geçüt bulub geçti ise biz dahi oradan geçüp dü man ile gayret cengin k lalum." didi. (Fırdevsî s.223)

Eserin bir başka bölümünde Efrâsiyâb-ı Türk Acem ülkesini fethetmiş, İran şahı Keykubad ve Rüstem-i Zal'ı korkutmuş ve onun gücüne cevap veremeyen cihân pehlivanı olarak tanıtılır.

"... Efrâsiyâb Turan ah dur. Bir bahadur pehlevandur kim nara ursa râd- felek kan ka anur cenge girse Kahraman'a y lan ku and rur. Bir aslandur kim Rüstem-i Zal anun kat nda tav andur. Hakim kavlince Süleymân Hz. 'Aleyhisselam Efrâsiyâb'un bu vech ile saltanat n,

*salâbet ni, ecaatini gû idicek bir zaman ba a a salub dahi ba
kald rub eydur: “ ya Kayser- Rûm bu Efrâsiyâb bu vech ile cihân
pehlevan ol cak benüm dergah mda karinidi.” (s.465)*

“Efrâsiyâb-ı Türk ol melik-i kürd ü kari kurd bu sözi gûş idicek gönline hoş gelmedi. Vay kim ra’d-ı felek gibi şakıdı dahi dönüb eyitdi. İy benüm beglerüm, yiglerüm, server, selatinlerüm bilürsüz kim âlem içre ben Efrâsiyâb ne vech ile pehlevanem Zâl-ı Dâstân benüm adum işitse kan kaşanur. Kubat Şah tahtgahında benden üşenür. Rüstem dahi bana kin kuşagin kuşanur. Amma ki ana dahi bir tabanca urmuşam bilir. Ben ol Efrâsiyâbam ki Turan milkin harab itdüm, İnan milkine katdum. Turan çerisinun kanların kara yire katdum. Süleymâncuğaz kim olur. Kim bana gele ya kal’am elümden ala...” (s.468)

Eserin yine bir başka bölümünde Efrâsiyâb-ı Türk gücüne ve zenginliğine erişilemeyen ve dünyayı fethetmek isteyen bir cihangir olarak tasvir edilir: “Acem vilayetini, Turan memleketini benüm gencümle tolmuş durur kim hiç bir melike ol kadar genc müyesser olmamışdur. Benüm cebbem ü silahum, hazinelerüm dükelin cem idersem piller çekmez. Eger kılıcumun çukalumun hesabın disem gökteki ılduzlardan çok durur ve benum leşgerümü yirler götürmez, güzümde kimse takat götürmez. (s.436)

“...Ben ol şaham ki İnan-ı zeminde ta mağarib serhaddince vü Karadeniz’den deşt-i diyarındın ta ağaç denizine varınca benüm vilayetümdür. İçinde ne kadar hüner-mendler, ne kadar ulular var ise benüm elimde Turan pehlevanları, Acem merdanları benüm çakerümdür. Bana ram olub dururlar. Şehr-i Medeni’den ta Sinob’a varınca Karadeniz’den Akgerme’ye varınca kal’adaki şehr içindeki pasban benüm adımı çağururlar. Bunca vilayetin şahları benüm tacum geyerler ve benüm alemlerüm çekerler ve bana kulluk kılurlar. Ben ol Efrâsiyâbem cihân içre hem behlevan-ı cihân hem melik-i Turan, hem sultan-ı sahib-kıran bilürler. Fagfur-ı Çin gibi padişahın kızı benüm sarayında durur. Andan bir arslan oğlum vardur kim kılıç ıla dağda arslanlarum adem ile taş uranların bağrın ezer. Koruda Peleng denizinde neheng sayd ider. Ben ol Efrâsiyâbem ki üzerümde anka-yı felek uça per döker. İlümden arslan geçerse ter döker. Kahraman-ı Keriman katumdan geçerse ser döker. Bin Süleymân gözlerimde zerre mür degüldür. (s.437)

Efrâsiyâb-ı Türk’ün, Hz. Süleymân’ı küçümseyen ve hor gören ifadelerine de rastlanılmaktadır. “... kömür yakıcı demurci Davud oğlu zembil urucu, kendin gerüci Süleymâncuk donla doğub, don büyüyen oğlan çokdur kim bana bunun bigi verhemlü nâme gönderüb ululığını gösterür vü yol erkânımı bildürür. Turan’dan harac u bâc ister. Kal’am üzerinde nister bu sözi ol Süleymâncuk leşgeriyle söyler.” (s.474)

Süleymânnâme'de Dil ve Üslûp

Araştırmamıza temel teşkil eden Süleymânnâme'nin 42. cildinde genellikle sade bir üslûp kullanılmıştır. Cümleler kısa ve fiillere özellikle gerindiumlu fiil çekimlerine çok yer verilmiştir. "...Süleymân hatemin parmağına alub Süleymânlık itmek için, Süleymân tahtına geçüb, oturub, andan Efrâsiyâb hükmeyledi. Sekiz kez yüz bin er cebe ve cevşen geyüb, cenk aleti üzerlerinde müheyyâ idüb, tazı atların binüb, kuluklarına çeküb yine binüb sag sol alay bağlayub..." (s.593)

Eserin nesir bölümlerinde yer yer Arapça ve Farsça unsurların hakim olduğu ağıdalı ifadelere de rastlanılmaktadır. "...Lokman Hâkîm kavlince Hiredmendâne ukelâ ve sehun-mendânî, zürefâ ve Eflâtonî Yunânî naklince hükemâ-yi nayıb'ül evtâd ve bülegâ-yı 'âliyet'ül imad ol vechile hikâyet kılub bu Süleymânnâmesinden esalî rivayet kılub eydürler kim..." (s.262)

Cümlelerde sıfatlar az kullanılmış olmasına rağmen, özel isimlere çok yer verilmiştir. "Leşgerin önünce sekine ile sekiz yüz 'ulemâ gelürler. Önlerince sadık peygamber ve Gucu bin Uynaz ve peygamber Huyu bin Uynaz ve

askerinün halkı hep serveridür. Arab u Arba dilâverleridür ve serverleridür; gökteki câzû'nun sihri aldandamayasuz, cenk itmege hazır olasuz ittifâk idüb elbir idesüz..." (s.221)

Fırdevsî, olayları ve kişileri bir destan havası içinde tasvir etmeye çalışmıştır. Bu anlatım biçiminde İran şairi Fırdevsî onu önemli bir oranda etkilemiştir. Nazım tekniğinde birtakım eksiklikler olan Uzun Fırdevsî'nin dili Türkçe yönünden son derece önemlidir. Müellif, eserin nesir bölümlerinde Dede Korkut Hikâyelerine benzeyen sade bir halk dilini kullanmıştır. Dede Korkut'tan:

"...Bir yere a otak, bir yere k z l otak kurdurmu tu. Kimin ki o lu, k z yok, kara ota a kondurun, kara keçeyi alt na dö eyin, kara koyun yahn s ndan önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalks n, gitsin, demi ti. O lu olan ak ota a, k z olan k z l ota a kondurun; o lu k z olmayan Ulu Tanr hor görmü tür, biz de hor görürüz, belli bilsin, demi ti..." (Gökyay 1976: 1)

Süleymânnâme'den:

"...Efrâsiyâb sanca na var nca kod lar, k rd lar, öyle k rgun oldu kim adam le iyle rûy-i zemin told, hun-revab olub, yiryüzinde ceyhûnleyin yürüdi; hun buhar bulut gibi gökyizin birüdi, yirün bir kat at aya ndan gubâr olub göge ayd. Erenler naras ndan tasgerdun ç nlad ... ol kadar ceng old kim Turan le gerin k rmaktan k yogrulub Davûdî z rihlerün halkalar nizeler a z ndan döküldi. K l çlar çal umadan ereye döndi. Behlevanlar kolunda bulat sünüler s nd. Serverler cismi oktan kirpiye döndi. M s r cev enler oklar peykân zahm ndan t g teberler ve hançerler yalmani düربیye döndi. Behlevanlar yü üdi vü atlar kan ka and ..." (s.267)

"Andan kuzgun ey dür Efrâsiyâb Süleymân'un nâmesi ok nacak b ldüm ki kak d zira kim benzi saman rengine döndi. Kakud g ndan kat kat çağurub söylerdi. Kim bile kim nâme icre ne vechile herze yiyüb durur amma nice durur kim Efrâsiyâb'un hevâ yüzinden rast gözleyüb olmagara bigi agz na yestehleyem didi. ahin eyitdi: egerkin sen bu nezaketi Efrâsiyâb'a geçecek olursan hezeran aferin dahine ancak olur didi. Andan kuzgun ötmeye ba lad. Efrâsiyâb'un üzerinden yana havaya kalkub ötdi. Efrâsiyâb incindi."

Fırdevsî, eserinin muhtelif yerlerinde Süleymânnâme-i Kebîr eserinin müsannifinin Lokman Hakîm ve Eflâtunî-i Yunânî olduğunu belirtir. Eseri Süryânice ve Yunancaya telif ettiklerini, Seyyid-i Nesr-i Bağdâdî'nin de bu eseri Farsçaya tercüme ettiğini ve kendisinin de bu eseri Türk dilince kaleme aldığını belirtir.

"Lokmân Hakîm üstad ki, bu Süleymânnâme-i Kebir'ün musannifidür. Bade ezen Eflâtunî-i Yunânî yetmi iki dilün tercüman

bu tarih-i 'azimün musannîfidür. Bade ezen Seyyid-i Nesr-i Ba dâdi ol cihânun ekmebidür. Üstatudur bu kitabun meclis-i babun seyrin cevab n tercüme iden yani ki, ol hakimlerün Süryâni ve Yunânî dillerinde telif etti i Süleymânnâme Farisi dilince tercüme itmüdür. Min bâd- Fırdevsî hakir Türkî dilince kaleme ve rakama getürdi sahih kavil üzerine yitürdi..." (s.159)

Eserde motifler de dikkat çekmektedir. Tespit edebildiğimiz yirminin üzerinde motif vardır. Metin içinden alınan örnek bölümlerdeki önemli motifler şunlardır:

A. At motifi

Türk destanlarında atın çok önemli bir yeri vardır. Bozkır hayatının bir gereği olarak destan kahramanı ile at bütünleşmiştir. At sadece kahramanların hayatlarında değil, tarih boyunca Türk varlığının gelişmesi ve büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Süleymânnâme'nin "Efrâsiyâb"la ilgili bölümünde "rahş-ı rahşan", güzel ve parlak atlar tasviri vardır. "...Nay u rüyın çaldırub, rahş-ı rahşanlar binüb, dört yüz alay bağlayub, Efrâsiyâb karındaşı Uziret alayınun ucında sağ kolda turdi." (s. 264)

"...ez-in canib Süleymân le gerinün begleri on iki s bt nun melikleri on iki deryâ misâl ci -i girân cû a gelüb, rah - rah an ile fil, gergedanlar surüb, nefirler söyleyüb; buri ve surnalar çalub, sancak ve 'alemler getürüb sil-i garim gibi çağlayub, Efrâsiyâb- Türk üzerine t g ü bürran gürz-i giran çeküb rah - rah an sürüb aheng itdiler." (s.264)

Atlar ayrıca "Acem atlar, aşkar, düldül, tazı atlar" olarak da tasvir edilmiştir. "...andan sonra ol Acem atların aşkar u düldül-sıfat, per-i peyker ahû-yi nâhun tazılara zerrin eyerler urdılar, cem-i ceng yarağı kurdular." (s.481)

Atlarla ilgili "Ahen-pûş, Arâbî tazı atlar, bedevî atlar" tasviri de vardır.

"...Turan le geri ir ü ner ahen-pû atlar üzerine sedd-i skender gibi pulâd-pû olub gelürler. Bin yediyüz yetmi yedi Yehûda le gerile Arabî taz atlar süvâr olub, Kumuli behlevanla Süleymân beglerbegisi Benâyehû bin Yehuyada ile her birisi kolan toynaklu kuma kulaklu, geyik sagrulu, deve sinurlü, arslan gögüslü, beli k sa hüsrevali, küb Karunlu, aslan bilekli segirtmede ini de sili yoku ta tav an eser, yili geçici bedevi yuntlara binüb dü man ard ndan ün salub." (s.603)

"Demür toynaklı, yügrüg atlar" tasvirine de rastlanılmaktadır.

"...ol demür toynakl, kamu kulakl, ahen-pû atların nal m h ndan yelük otlar ç kub gelür. Sanas n ki bu le ger bahr- cu ân ya Karadeniz kim mevc urub, sil olub da dan a a Sinob sahras na akar...Bagdâdi, razi k l çlar, hemayil ku anub, ahen-pû yügrüg at-

lara yüz yigirmi bin Ba dat cerisinle sekine-i Musâ'ya dü man tara-
fndan yana karavül olub turm lard . Yunan begleri, Endelüs yigleri,
beni Asfâr melikleri atlu atndan inüb, ol sahraya kond . Süleymân
otag ur ld , divan- sultan kur ld . Süleymân hazreti Aleyhisselâm sal-
tanat taht üzerine ç kub karar eyledi. Ekâlüm- mülükden dahi otaglu
otay na varub kond . Adem gul s ndan rahneler çak old ; at, ester, fil,
gergedan bile yiryüzi told . At süheylinde er naras ndan täs- gerdün
ç nlad , Eshâb- Kehf bekledi öküz bal k, pulâd-pû erenleri
getirmeyüb inledi.” (s.464)

B. Savaş motifi

Türk destanlarında savaş kahramanlar arasında teke tek veya kitle halinde yapılır. Teke tek yapılan savaşta taraflardan birisi meydana er diler, karşı taraf adamını meydana sürer ve kıran kırana savaşılır. Kitle halindeki savaşlarda ise, önce öncü güçler savaşır daha sonra topyekün savaş yapılır. Savaş düzeni sağ, sol kanatlar ve ortada savaş idare eden başbuğ ve ordunun ağırlık merkezi bulunur.

“Efrâsiyâb- Türk ogl Pi eng ah'un sol kol nda saf ba layub turd ,
andan sonra Efrâsiyâb- Türk dahi Turan zemin dilaverlerinden saf-
iken, t g-zen alt bin mübariz, dört bin dilaver bin yediyüz behlevan,
alt bin alt yüz altm adlu sanlu server ile le gerün orta yirinde sedd-i
skender bigi turd . Dü man taraf na göz urd . Hâkîm Kavlince
Efrâsiyâb- kürt ol i görmi Kari kurt bu vechile ki laf urd andan tiz
buyurd , sekiz kez yüzbin Turan le gerin çavu lar çomak urub,
meymene ve meysere kalb ü cenah areste k lub, saf u alay düzetdiler;
vü sag tarafda Endelüs meliki Akran ah Endelüs le geri Süleymân
kl c ndan kurtulan üç kez yüzbin ahen-pû are bilesince alub vü sol
kolda beni Asfar meliki Atfa Han Asfârî olandan...” (s.597)

Teke tek savaşlarda er meydanına çıkıp er dileyenler, vuruşmaya başlamadan önce birbirlerinin kimliklerini öğrenirler.

“...haz r olub el kl ca ki urd lar, gözle irlendi ki iki canibden meydan
içine kang behlevan gire erlük hünerin gösterüb, ba u can ele alup,
hasm na kl ç irgüre; evvel Süleymân serhenglerinden nazar
Zentür-i Âdi altm ar kaddu kametiyle ecaat ü salâbet ile gerge-
dan sürüp, cevlan urd meydan alub turd , hücum k lub, ki kakub,
çag rub eytdi ki: “benem Zentürî Âdi behlevân- addâdi benem bigi
taze behlevan 'âleme gelmedi. Eski dünyanın olandan bünyad kan
kimdür ki bugün meydana gele, ben Zentürî behlevân ile mukabil
muar z ola diyüb, cevlan ur nca elindeki pulad sunisin çevirince
Efrâsiyâb canibinden Ferhenc-t g-zen otuzalt ar - kadd u kamet ile
ki kakub, rah sürüb mukabil olub, nara urub çag rd ki: “benem

Ferhenc-i Türk bir aslanem ki karumdur, kaplan ü gürk bin Süley-

Ayrıca kılıçla ilgili “ef’i dillü demür yelmanlı sünüler”, “Mısırî kılıçlar”, “ezdehü dillü sinüler” tasvirleri de vardır:

“...bezirhane sütunu gibi ef’i dillü, demür yelmanlı sünüleri ele alub, hammam kubbesi gibi gürz-i giranların omuza alub, yir yirin naralar hayk rub, Arab u Arba atlar na binüb Msrî klçlar çeküb ol server-i serfirazlar kan içici ehbazlar dü man ard nca gıtdiler. Alaylar ko anlar düzüb ezdeha dillü yelmanların felege kald rub boru, surnalar urub, ecel yirlerin rladub, küs- harbi avâzesinden gökleri gürleyüb” (s.266)

“Uz ref’ün alt kez yüzbin erini krkbin iki yüz Süleymân serverleriyle kar u varub, klç yalnca idüb Türkistan cerisinle cengi turd lar. Azim cenk kld lar. Alt kez yüz bin er birbirine kar ub, erenler namus için düri diler. At, süheyl er giriyü tablu nakaralar gökler gibi gürledi. Klçlar ve oklar gıts gürz, salıklar gübüldisi, kalkanlar dübüldisi, dilaverler naras fersah-be-fersah yola ili ti. Süleymân serveri Turan dilaverleriyle ol gıce ta subha dek ceng-i a ub itdiler. Guludan yirler gümledi, ökizi bal g inletdiler.” (s.267)

Ayrıca kılıç ve gürz, “Seyf ü sâlik” olarak da tasvir edilmiştir. “Atları nalından, yiryüzün yırtub gelürler nizeler ucuyla gökyüzündeki merrih-i tacın delüb, gelürler. Turan leşgeri pulâd-pûş olub, seyf ü sâlik ele alub, fil, gergedan süvâr olub, sancak alem götürüb, saf u alay bağladı.” (s.219)

2. Kargı ve Mızrak

Metinde kargı ve mızrak, “nize” ve “ef’i dillü nizeler” olarak tasvir edilmiştir. “...Atları nalından, yiryüzün yırtub gelürler, ef’i dillü nizelerin elmas yamanların felege kaldırub her birisi yiründe yedi başlu evren gibi turmuşlar idi.”

3. Ok

Metinde “Simurg yekeklü oklar” tasviri yapılmıştır. “...pulâd peykanlı Simurg yekeklü oklar n ki a z na sald . Bezirhâne sütunu gibi sünüsün eline ald , dahi arasatîle salabatîle yirinden turub, s çrayuben yerden rah na süvar old . Üç kanatlı bir ayaklu lalin dudaklı billur tenlü gümü bileklü Simurg yekeklü kay n a ac oklar n kurbuna koyub ki a z na dize kod lar, vü a kar düldül s fatlu, pil kuvvetlü, gergedan evketlü, begrü ahen nahun yüregün yügrük e kin atlara zeyn inan urub licam ndan eger kar na kara kod lar...” (s.498)

4. Zırh ve örme zırh

Süleymânâme’nin Hz. Süleymân ve Efrâsiyâb-ı Türk mücadelesiyle ilgili bölümde zırh ve örme zırh, “cebe ve cevşen” olarak tasvir edilmiştir. “...ol karanu gıce içinde cihan elmas şulesine gark olmuş, on iki bin Süleymânî

sancaklar, alemler, cebe ve cevşenler şaşası âleme şule virmiş. Andan Süleyman dönüb haymelü haymesine gelüb, cebe ve cevşenlerini geyüb, başlarına ışıklarun urunub vü bellerine hançer sokunub kılıçların hamayıl bağlayub kollarına kolçak urundular. Otuz altı pare cenk aleti üstlerine giyüb, göm gök demür büründüler.” (s.498)

5. Yay

Metinde yaylar, “üç segürlü katı yaylar” olarak tasvir edilmiştir. “...üç segürlü katı yayların kurdılar, üç kanatlı kayın ağacından okların kurbun ağzına, kiş ağzına ukkab yekeklüsin dize kodılar. Üç segürlü tımışkı yaylar ile demür yaylar tasviri de vardır. “...Efrâsiyâb-ı Türk dahi yirinden turdı, başına tac-ı şehri urdı. Beline buz paresi gibi bir kılıç hamayıl kuşandı, üç segürlü elegim sagma misal tımışkı yayın kurdı. Puludu cerhalu demür yaylardan atdılar.” (s.602)

6. Yay kabı-okluk

Yay kabı ve okluk, “...kiş-i kurban” olarak tasvir edilmiştir: “kiş-i kurban çağlıtınsından, ok sıgılıtınsından alay içinde birbirine dokunan kalkan dübültüsünden, gürz-i girân gübültüsünden ins ü can yacanmış...” (s.219)

7. Kalkan

Savaş aletlerinden olan kalkan, “yedi ayinelü pulad kalkanlar” veya “yedişer aynalı pulad kalkanlar” olarak tasvir edilmiştir. “...yedi ayinelü pulad kalkanları düşlerine salub, seng-i siyâb-veş gürzlerin ellerine alub, nizelerin ucın semaya kaldırub, yedişer aynalı pulad kalkanların düşlerine salub, behlevanlardan Berda bin Tuba bilesünce alub fil, gergedan sürüb düşman canibine gitdiler...” (s.267)

8. Ağır topuz

Metinde ağır topuz, “gürz-i girân” olarak tasvir edilmiştir. “... Efrâsiyâb-ı Türk üzerine tıg-i bürrân, gürz-i girân çeküb, rahş-ı rahşan sürüb aheng itdiler. Veli şöyle er kim her biri debesinden atı tırnağını pulâde mustagraktur...” (s.263)

Ç. Simurg kuşu

Simurg, kuşların sultanıdır. Kaf dağında yaşadığı rivayet edilir. Hz. Süleymân'ın divanında bulunur ve diğer kuşlarla birlikte divanın kurulduğu yerin üzerinde kanat gerip uçarlar. Simurg, emrindeki diğer kuşlarla birlikte Hz. Süleymân'ın ordusunun yanında yer alırlar. “... kuşlar dahi gökyüzüne pervaz urub bile giderlerdi. Simurg, koknus kuşu kuşlar önünce yürürdi.” (s.464)

Simurg, kuşlardan meydana gelen ordusuyla Efrâsiyâb'ın askerlerine hava yüzünden inip saldırırlar. Pençeleriyle yaralar açar, öldürürler. “... Simurg

anka-ı kaf ruh kuşınla koknus kuşınla yırtıcı tartıcı atyar ulular ıla Efrâsiyâb leşgerine hava yüzünden inüb, ceng ıderken kiminün toynagıla yüzlerin çarbub zahm açarken kanların bile saçarken...” (s.623)

Simurg ve yardımcıları Hz. Süleymân'ın esir alınan üç pehlivanını Efrâsiyâb elinden kurtararak kaçıır ve Süleymân divanına getirirler.

“...*Amma ki bu üç behlevan bir zencire ba lanm bu üç aslanların bir demir oduna ba lanm eyle olsa kanginüzün elinden gelir ki bu üç behlevan bir ugurdan inüb kabza taki bunlara ziyan gelmeye; Süleymân helâk oldukların i idüb dil peri an olmaya Ruh ku la, koknuz ku eytdiler: “Ya anka-y kaf behlevanların demür zincirlerine kaynak toynak urmak demür pulad bend-ke lerin k rmak bizüm elümüzden gelmez. Zencirden halas itmek sizden kabub götürmek bizden” didiler. Simurg ki bu sözi i idüb gönli doland yld- r m gibi kanad büküb, Kokn s ku nla ve Ruh ku nla gökyüzünden yiryüzine endiler. H m gibi celladlar üzerine döndiler, koynak toynak urub cellatlar dag tt lar. Kimi kabub elma gibi havaya atd lar. Kimisünün dahi münkarla s kub kolun budun syub yabana atd lar. Andan Simurg ku atyar ba murgan- kaf ol üç behlevanların merd-i meydanların demir pulad el getirmez zincirlerine kimi le geri gibi ahen toynaklu kaynaklar n açd , zincirlerine toynak kaynak urub, zor idüb çeküb k rub demür halkaların yabana saçd. Andan Kurtüsü'ye i aret itdi, Simurg'un arkas na bindi ve iki elle Simurg'un arkas na bindi ve elile Simurg'un gögsin kucaklayub muhkem tutd ...” (s.624)*

Bölümün sonunda kuşların sultanı Simurg kuşu Efrâsiyâb'ın oğlu Pişeng Şahı kaçırmak üzere Rahne kuşunu görevlendirir. Rahne kuşu, Pişeng Şahı pençelerine alarak kaçıır.

“... *Simurg an görüb rahne ku na eydür: ya murg- rahne vaktudur ki kaza-y âsumâni gibi bu havay fenadan yiryüzüne inüb kabas n ol melik-zâdeyi Agenga toynaklar na alub kabas n ve illa ceng iden Türk behlevanlar na pençe urub bag rlar n çâk menzillerin çâk idesün diyüb hükm idecek hemandem Rahne ku Lût peygamberün kahrolan vilâyet- arz gibi Cebrailün elinden gökyüzünden yiryüzüne ol azim ehr-i talagu ragubag la iner gibi ol binbir ar un karabulut gibi kanatların iki tarafa açub kûh- Elburz kamet ile uçub kafka fas n felek canibine kaldurub bad- ruh kuvvetiyle batuhâl gögesi yilkenleri misal sa sol kanatların sahib kaze ve kader gibi ayakların sarkutub, demür kaynakların açub a z ndan oklar saçub yiryüzüne indi. Sa ayag n n kaynak yla Agenga-y ayyar Pi eng ah nam ndan uzlug la bençesi içine ve sol ayagunun pulad kaynakların açub ol demür*

Türkma.sm-5.9(behlevanlar na salub; dördüne dahi kaynak urub tartub)JTJ -.0001 -1.2036 TD .

snda öyle bir konu ma geçer.

*sualsm-6.4(eyledi m-6.4(kim: "ya ahbaz- serfiraz senü.skuvvetün azim, ecaatün)JTJ -.0001 -1.20
ad na izzet k lub uçmazemskuzgun ol izzet-i ismi bilmez rü-siyahtur
bat l Hakka farz k lmaz..." (s.467)*

Kaynaklar

- BANARLI, Nihat Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyat Tarihi, Cilt 1*, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- FİRDEVSİ, Orhan Bin Kenek (1978), *Süleymânnâme, 72.cilt* (Haz. Ata Çatıkkaş, doktora tezi) İstanbul.
- FİRDEVSİ, Orhan Bin Kenek (1990), *Süleymânnâme, 44.cilt* (Haz. Asuman Akay, doktora tezi) İstanbul.
- FİRDEVSİ, Orhan Bin Kenek (1980), *Kutbnâme* (Haz. İbrahim Olgun, İ. Parmaksızoğlu), Ankara.
- FİRDEVSİ, Orhan Bin Kenek (1994), *Firdevsî-i Rumi'nin Süleymânnâme'si, 42. cilt* (Haz. Hamdi Güleç, basılmamış doktora tezi) İzmir.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1976), *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GÜLEÇ, Hamdi (2004), "Eski Türk Destanlarından Alper Tunga Destanındaki Ünlü Turan Hakanı "Alper Tunga" (=Efrâsiyâb-Afrasyâb)", *Türk Halkları'nın Edebi Geçmişi: Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu (Tebliğler) (06-07 Mayıs 2004, Bakü)*, Bakü-Azerbaycan: Sempozyum Kitabı.
- İslam Ansiklopedisi (1964), Cilt 4, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- KAŞGARLI, Mahmut (1943), *Divanü Lügat-it Türk Dizini*, (Haz. Besim Atalay), Ankara: T.D.K. Yayınları.
- KOCATÜRK, V. Mahir (1970), *Türk Edebiyat Tarihi*, Ankara.
- TAHİR, Bursalı Mehmet (1972), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul.
- TOGAN, Zeki Velidi (1982), *Ouz Destanı*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi (1968), Cilt 16 (Fırdevsî maddesi), Ankara.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977), Cilt 1 (Fırdevsî maddesi), İstanbul.

The Elements Belonging of Ancient Turkish Eposes, Language-Genre and Motifies in Süleymânnâme

Assist.Prof. Dr. Hamdi Güleç*

Abstract: Süleymânnâme has depended on the verbals of the era in respect of its subject. Süleymânnâme is a work which tells the fights and the battles of Dear Süleyman. Great place has been given to the battles of Dear Süleyman and Turan Khan Alp Er Tunga in the work. As his religious beliefs have predominated in his work, Firdevsî-i Rumî has always showed Dear Süleyman as a victorious. In Süleymânnâme Firdevsî-i Rumî's expressions, which have showed the feeling proud of Turkish identity, have been encountered in the work. In verse part of the work, the language is complex; on the other hand, the purer language is used in prose. The parts of in verse are the repetitions of the parts of prose. A study of text has been done in 42 nd volume of the work.

Key words: Süleymânnâme, Firdevsî-i Rumî (Long Firdevsî), Dear Süleyman, Alp Er Tunga (Efrâsiyâb), Epos, Language-Genre, Wars.

* 18 Mart University, Faculty of Sviencedend Lettery / ÇANAKKALE
gulec_61@hotmail.com

Мотивы и языковые формы, элементы, принадлежащие древним тюркским эпосам в Сулейманнаме

Помощник Доцента Доктор Хамди Гюлеч*

Резюме: Сулейманнаме своим содержанием опирается на эпосы эпохи Св. Сулеймана. Сулейманнаме это произведение рассказывающее о войнах и борьбе Св. Сулеймана. В произведении большое место уделено описанию войны Св. Сулеймана с Туран Хакан Альп Эр Тунгой. Фердоуси Руми в своём произведении, где религиозные мотивы являются более эффективными, в конце войны показал Св. Сулеймана победителем. В Сулейманнаме встречаются выражения восторга Тюркской личностью Фердоуси Руми. В написанной версии произведения язык сложен, в прозе же намного проще. Написанная версия является повторением прозаичной. В 42м выпуске произведения было произведено исследование текста.

Ключевые Слова: Сулейманнаме, Фердоуси Руми (Высокий Фердоуси), Св. Сулейман, Алп Эр Тунга (Эфрасийаб), Эпос, Языковая форма, Войны.

* Университет Чанаккале 18 Марта, Факультет Естественных и Литературы, Отделение Турецкого Языка и Литературы/ Чанаккале
gulec_61@hotmail.com